

Ingrid Hölzler *

STOSUNEK Kobiet PRACUJĄCYCH DO PRACY
W NIEMIECKIEJ REPUBLICIE DEMOKRATYCZNEJ **

Udział kobiet w społecznym procesie pracy jest jedną z ważniejszych przesłanek ich wszechstronnego rozwoju i kształtowania socjalistycznej osobowości, tworzenia świadomości, rozwijania wiedzy, umiejętności i sprawności. Praca zawodowa daje kobietom możliwość wykazania umiejętności i potwierdzenia własnej wartości. Walka o lepsze wyniki pracy w socjalistycznym współzawodnictwie oraz zrozumienie zakładowych i społecznych zależności uzyskiwane poprzez codzienną pracę, daje kobietom możliwość myślenia i działania wykraczającego poza własne miejsce pracy, poznania procesów produkcyjnych zakładu oraz kształtuje ich stosunek do rozwoju społecznego. Wraz z wykonywaniem społecznie produktywnej pracy rozwija się samodzielność kobiet, rosną możliwości energiczniejszego i świadomego ich wpływu na tempo rozwoju produkcji socjalistycznej i podwyższanie efektywności pracy. W NRD 86,5% zdolnych do pracy kobiet i dziewcząt jest czynnych zawodowo, co stanowi 49,6% wszystkich zatrudnionych¹.

W kilku gałęziach gospodarki narodowej kobiety tworzą główną siłę ekonomiczną i stanowią o techniczno-ekonomicznym postępie i podwyższaniu efektywności pracy. Poza przemysłem kobiety pracują w służbie zdrowia, ubezpieczeniach społecznych, urzędach pocztowo-telekomunikacyjnych oraz w handlu. „Do klasy robotniczej należy 3,5 miliona kobiet. Jest to więcej niż połowa wszystkich robotników i urzędników”². W roku akademickim 1976 w wyższych uczelniach i szkołach

* Dr ekonomii, Zakład Socjologii Uniwersytetu im. Martina Luthera w Halle-Wittenberg.

** Tłumaczenia dokonał J. Jeziorski.

¹ „Neues Deutschland” 27 IX 1976.

² E. Honecker, *Bericht des Zentralkomitees der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands an den IX. Parteitag der SED*, Berlin 1976, s. 115.

zawodowych udział kobiet wynosił na wszystkich rodzajach studiów 47,7⁰%, natomiast w szkołach zawodowych 69⁰%³.

Analiza pracy zawodowej kobiet nie może ograniczać się tylko do ukazania ich liczbowego udziału w rozwoju socjalistycznej gospodarki. Równie ważne jest zagadnienie motywów skłaniających do pracy zawodowej oraz zagadnienie stosunku kobiet do pracy zawodowej. Marksistowsko-leninowska socjologia wychodzi z założenia, że stosunek człowieka do pracy stanowi jedną stronę stosunków produkcyjnych. W stosunku do pracy zawarte są wartości, przekonania, skłonności oraz postawy wobec pracy. Socjalistyczny stosunek do pracy charakteryzuje się przede wszystkim tym, że praca staje się stopniowo potrzebą i rozwija się właściwa mu motywacja pracy. Cechy tej motywacji to: zamiłowanie do pracy, świadomość, odpowiedzialność wobec społeczeństwa i zakładu, dążenie do wszechstronnego oraz aktywnego udziału w kierowaniu i planowaniu ponadto potrzeba współdziałania z innymi.

Zadaniem socjologii jest zbadanie poziomu kształtowania się socjalistycznego stosunku do pracy u kobiet oraz wskazanie czynników wpływających mobilizująco lub hamująco na ten proces. Szczególne zainteresowanie socjologów stosunkiem kobiet do pracy wynika z następujących przyczyn:

1. Nowa pozycja kobiet w społeczeństwie socjalistycznym tworzy nowy sposób traktowania pracy zawodowej. Zmiany te winny być pełniej poznane.

2. Praca zawodowa kobiet przyczynia się do powstawania nowej relacji zawód—rodzina. Należy więc przeanalizować czynniki wpływające na ten proces, zwracając uwagę na powstawanie socjalistycznego sposobu życia, a w szczególności rozwoju socjalistycznych stosunków rodzinnych.

3. Interesujące są też czynniki hamujące realizację procesu pełnego równouprawnienia kobiet. Zaliczamy do nich m. in.: niski poziom kwalifikacji kobiet, uprzedzenie kierownictwa przedsiębiorstw względem zatrudniania kobiet na stanowiskach kierowniczych, a także tradycyjne sądy mężczyzn o miejscu kobiet w zawodzie i w rodzinie.

Wymienione zadania winny być rozpatrywane w procesie podejmowania decyzji mających na celu utrwalenie socjalistycznego stosunku do pracy, a przez to umocnienie roli kobiet w społeczeństwie socjalistycznym.

Aktualnie obserwujemy przeobrażanie się stosunku do pracy — staje się ona nie tyle warunkiem egzystencji co potrzebą życiową. Praca tak rozumiana wyraża się m. in. tym, że:

³ *Statistisches Jahrbuch der DDR 1977*, s. 35.

- kobiety świadomie pracują dla społeczeństwa oraz jego rozwoju,
- praca zawodowa określa w znacznym stopniu treść ich życia,
- wykazują rosnącą świadomość odpowiedzialności w pracy i poza pracą,
- wykonują swoją pracę coraz chętniej.

Proces stawania się pracy potrzebą życiową uwidacznia się w najprzeróżniejszych o niej opiniach. Przeprowadzone w 1977 r. badania wskazują wzrost roli pracy w świadomości kobiet; 92% wszystkich ankietowanych kobiet stwierdziło, że chętnie pracują (w 1967 r. w podobnej ankiecie 89%). Jednocześnie 26% kobiet podkreśliło, że często odczuwają niezbedność pracy, zaś 38% czasami w przypadku gdy są chore, mają urlop itd. (odpowiednio u mężczyzn 28% i 35%)⁴.

Stosunek do pracy wyraża się w następujących stwierdzeniach⁵:

„Pracuję chętnie, jest się przecież potrzebnym”.

„Pracuję chętnie. Gdy byłam na urlopie, cieszyłam się że znów będę w moim kolektywie”.

„Nie mogę wyobrazić sobie życia bez pracy, człowiek potwierdza się w pracy”.

Uzyskane poprzez wywiady opinie o pracy potwierdzają tezę, że człowiek pracuje nie tylko w celach zarobkowych, lecz że istnieją inne motywy, które kształtują jego stosunek do pracy. Użyteczność pracy dla społeczeństwa, potrzeba kontaktu z innymi ludźmi albo uznania oraz samorealizacja są motywami, co potwierdzają wymienione wyżej opinie. Także wyniki innych badań wskazują na wzrost zaangażowania kobiet. Zdaniem kobiet prawidłowa organizacja pracy jest nie tylko sprawą kadry kierowniczej. Ten pogląd wyraziło 84% ankietowanych kobiet, a mężczyźni ok. 89%. Jak dalece praca zawodowa u większości kobiet stała się już potrzebą pokazują następujące wyniki. Na pytanie: „Istnieje wiele przyczyn ku temu by dążyć do dobrych wyników w pracy. W jakim stopniu następujące powody są ważne dla Pana/Pani?” uzyskano odpowiedzi zestawione w tab. 1.

Porównanie mężczyzn z kobietami pozwala stwierdzić, że proces tworzenia się socjalistycznego stosunku do pracy przebiegał prawie podobnie. Tylko w alternatywach, w których praca odnoszona jest do społeczeństwa („ponieważ tylko wtedy można kupić dobre towary, gdy się produkuje dobre” albo „dla dobrej pozycji zakładu”) widoczne są nieznaczne odchylenia. Większe zróżnicowanie pojawia się tylko przy

⁴ Wyniki badań socjologicznych Instytutu Socjologii Uniwersytetu Marcina Lutra w Halle-Wittenberg przeprowadzonych w 1977 r. w różnych zakładach przemysłowych okręgu Halle.

⁵ Wywiady pogłębione — przeprowadzone w kombinacie Schwarze Pumpe 1977.

Tabela 1

Stosunek do pracy (w %)

Powody dobrej pracy	Stopień ważności								W ogóle nieważne	
	bardzo duży		duży		średni		nieznaczny			
	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K
Wzrost wydajności pracy	43	30	38	35	13	22	2	5	3	8
Uznanie u kolegów	19	17	36	27	23	31	10	12	11	12
Pokazanie, że coś potrafię	24	17	39	33	18	27	9	9	10	15
Dla dobrej pozycji zakładu	37	34	40	41	14	17	3	3	5	4
Tylko wtedy można kupić dobre towary, gdy się dobrze produkuje	57	53	33	33	7	9	1	1	2	3
Znalezienie uznania u przełożonych	16	12	25	23	22	24	16	11	21	30

Mężczyźni N = 506, kobiety N = 240.

eksponowaniu bodźca materialnego, co jest potwierdzeniem tezy, że kobiety dążą do lepszych osiągnięć w pracy nie tylko ze względu na płacę. Proces tworzenia się nowego stosunku do pracy potwierdza tab. 2.

Tabela 2

Opinie o wartości pracy (w %)

Opinie	Kobiety N = 244	Mężczyźni N = 502
Dobra jest praca dzięki której tworzy się korzyści i dla której jest się koniecznie potrzebnym	25	22
Wartość i korzyści pracy są główną przyczyną, ale nie można zapomnieć o płacy	45	51
Najistotniejszą jest płaca, ale także znaczenie i korzyść odgrywają pewną rolę	19	17
Każda praca jest dobra, jeśli jest tylko dobrze płatna	11	10

Wyraźna akceptacja pierwszych trzech wariantów odpowiedzi wskazuje na to, że społeczne i osobiste interesy we wzrastającym stopniu pokrywają się i traktowane są jako jedność. Nieznaczne tylko występowanie jedynie instrumentalnego stosunku do pracy („każda praca jest dobra, jeśli tylko jest dobrze płatna”) pozwala wnioskować, że mamy do czynienia ogólnie z pozytywnym wartościowaniem pracy przez ankietowanych pracowników.

Ścisły związek pomiędzy uznaniem osiągnięć a korzyścią pracy potwierdził się także w wywiadach z pracownikami produkcyjnymi, których wypowiedzi cytujemy:

„Pieniądze są ważne, ale człowiek chce także coś osiągnąć, pokazać co umie”.

„Nie mogę wyobrazić sobie życia bez pracy — zarabianie pieniędzy i przeżycie sukcesu są ważnymi motywami mojej pracy”.

„Pracuję ze względu na pieniądze, ale chcę mieć również kontakt z ludźmi, a oprócz tego chcę również coś osiągnąć”.

Powyższe poglądy wskazują na jednoczesne łączenie motywu zarobkowego z innymi motywami. Przedstawione wyniki dają wgląd w proces tworzenia się socjalistycznego stosunku do pracy. Jednakże rozwój socjalistycznej świadomości nie przebiega jednolicie. Jeśli uwzględnimy konkretne warunki socjalne oraz rozwój osobowości, uwidacznia się zróżnicowanie znaczenia poszczególnych motywów. Dominują zawsze takie motywy, do których zaspokojenia dąży w danym momencie pracownik, to znaczy, że w określonych grupach pracowników i określonym czasie jedne motywy wysuwają się na pierwszy plan, a inne schodzą czasowo na plan drugi. I tak np. u jednego pracownika najpierw czynnik materialny mógł być decydującym motywem dla podjęcia określonej czynności, ale później został wyparty, gdyż praca sprawiała mu przyjemność. Praca jako taka stała się decydującym motywem jego ustosunkowania się do niej. Tę prawidłowość obserwujemy bardzo często u zamężnych kobiet. Podejmują one ponownie pracę (najczęściej po urodzeniu dziecka) z powodu zwiększonych wydatków. Badania wykazują, że kobiety te nie rezygnowały z pracy nawet wówczas, gdy zaspokoili podstawowe potrzeby materialne i to w przypadku dostatecznych zarobków męża.

Z faktu zróżnicowania motywów pracy nie można wyciągnąć wniosku co do podziału ich na pozytywne lub negatywne. Wynagrodzenie za pracę odgrywa faktycznie dużą rolę w życiu człowieka. W ustroju socjalistycznym płaca staje się, na bazie socjalistycznej zasady podziału, miarą osiągnięć poszczególnych jednostek. Motyw „zarabiania pieniędzy” w socjalizmie jest nierozłącznie związany z wykonywaniem

pracy zawodowej. Płace decydują w poważnym stopniu na jakim poziomie mogą być zaspokojone potrzeby materialne oraz kulturalne. Zarobki zajmują więc w motywacji pracy pracowników, w tym także kobiet, ważne miejsce. W kształtowaniu stosunku do pracy powinno się dążyć do zmiany miejsca zarobków w hierarchii motywacji. Istotą socjalistycznej motywacji pracy są zawsze takie motywy, które zostają zaspokajane poprzez pracę. Uzyskane wyniki badań dowodzą, iż motywy materialne oraz kulturalne u kobiet bardzo ściśle są powiązane. Wyniki badania motywów pracy 208 kobiet wykazano w zestawieniu⁶:

dodatkowy zarobek w budżecie rodzinnym	53,4 ⁰ / ₀
chęć przyczynienia się do rozwoju gospodarki uspołecznionej	51,9 ⁰ / ₀
zapewnienie sobie utrzymania	51,4 ⁰ / ₀
aktywność zawodowa	40,4 ⁰ / ₀
pragnienie przebywania w kolektywie	35,1 ⁰ / ₀

Obok materialnych motywów pracy zawodowej pojawiają się w coraz większym stopniu inne motywy, które pobudzają kobiety do pracy zawodowej. Znajduje to wyraz m.in w pozytywnym stosunku wielu kobiet do podnoszenia kwalifikacji oraz udziału w kierowaniu, co dostrzec można w wielu wynikach badań. Wyniki uzyskane w okręgu Halle wskazują, że 39⁰/₀ ankietowanych kobiet chce stale pracować zawodowo, 43⁰/₀ z okresowymi przerwami (opieka nad dziećmi), a jedynie 15⁰/₀ nie chce podjąć pracy. W zmienionych warunkach społecznych nie odczuwa się już pracy jako przygniatającego ciężaru.

Badania 1390 pracownic przemysłu elektrycznego w RFN przyniosły natomiast następujące rezultaty: „Za pracą zawodową” opowiedziało się 69⁰/₀ kobiet (powinny według możliwości także pracować zawodowo), 31⁰/₀ stoi na stanowisku, że powinny wyłącznie pełnić funkcję gospodyń domowych⁷.

Te różnice poglądów pozwalają uzmysłwić zmianę jaka dokonała się w NRD, a która swoje przyczyny ma także w zmienionych opiniach o przydatności zawodowej kobiet. „Poglądy o mniejszych zdolnościach kobiet, o ich szczególnej naturze, która skłania się w swoich zainteresowaniach i tendencjach wyłącznie albo w wysokim stopniu tylko w kierunku rodziny, niezdolności kobiet do rozpoznawania problemów

⁶ Bolach, Gutschalk, *Die Einstellung der Frau zu ihrer sozialen Rolle unter Berücksichtigung ihrer Teilnahme an der Leitung und Planung*, Diplomarbeit an der Sektion Wirtschaftswissenschaften der Martin Luther-Universität Halle-Wittenberg, Halle 1973, s. 49.

⁷ H. Stubbe, W. Tine, *Zum Interesse ungelernter Arbeitnehmerinnen an neuen Formen der Arbeitsgestaltung- Eine empirische Untersuchung*, „Psychologie und Praxis” 1977, nr 4, s. 81.

politycznych, o podrzędnym znaczeniu ich pracy zawodowej w porównaniu do pracy mężczyzn itp. zostały w dużej części przewyciężone”⁸.

Kobieta w NRD ma możliwość pełnienia równorzędnych z mężczyzną funkcji w społeczeństwie, państwie i gospodarce. Inaczej przedstawia się rola kobiet w krajach kapitalistycznych. Wychowanie oraz społeczne wyobrażenie o roli kobiety, jak również ograniczone perspektywy zawodowe i możliwości awansu prowadzą do „niesamodzielności” oraz „szukania oparcia” przez kobiety. „Kobiety czują się generalnie bardziej zależne, potrzebujące pomocy i bardziej są zdane na innych niż mężczyźni”⁹. Florence Herve wnioskuje z tego, że „na podstawie zdobytego wychowania dziewczęta nie są tak wymagające w odniesieniu do ich zawodowych perspektyw i że zadowolają się one funkcjami pomocniczymi w hierarchii zawodowej, aby pogodzić własny zawód z rolą matki i żony”¹⁰.

Inaczej jest natomiast w NRD. Tutaj za pomocą odpowiednich decyzji udało się pogodzić pracę zawodową kobiet z życiem rodzinnym. Większość kobiet ocenia pracę zawodową oraz życie rodzinne jako sprawy równorzędne, co pokazuje tab. 3¹¹.

Większość kobiet wybiera opinię czwartą, ponieważ pragną pogodzić życie rodzinne z pracą zawodową. Kobietom w coraz mniejszym stopniu odpowiada rola współzarabiających małżonek, chcą być traktowane jako współtwórczynie życia społecznego. Opinia, z którą się obecnie spotkać, że praca w domu posiada pierwszeństwo w stosunku do pracy zawodowej jest rezultatem obciążenia kobiet pracami domowymi. Na pytanie: „Czy praca zawodowa ma takie samo znaczenie dla Pani jak praca w domu” uzyskano odpowiedzi¹², które zawarto w tab. 4.

Budżet czasu rodzin z dwojgiem dzieci potwierdził przypuszczenie, że obecnie większy udział w wykonywaniu prac domowych (przeciętnie w tygodniu 37,1 godz. = 78,7%) mają kobiety. Mąż ciągle jeszcze traktuje pracę w domu jako pomoc żonie, coś co nie należy w pierwszym rzędzie do zakresu jego obowiązków (6,1 godz. w tygodniu = 13,1%)¹³. Dla wielu mężczyzn praca zawodowa żon jest przejściowa.

⁸ W. Hartke, *Referat auf der Arbeitstagung des Wissenschaftlichen Rates „Die Frau in der sozialistischen Gesellschaft” am 21/22.3.1967*, „Die Frau in der sozialistischen Gesellschaft” 1967, nr 2, s. 9.

⁹ H. Raschke, *Die Beruflichen Chancen der Frauen*, „Zs. Personla” 1975, nr 4.

¹⁰ F. Herve, *Studentien in der BRD. Eine soziologische Untersuchung*, Köln 1973, s. 39.

¹¹ Bolach, Gutschalk, *Die Einstellung...*, s. 64.

¹² Wyniki badań socjologicznych Instytutu Socjologii. Halle 1977.

¹³ Por. I. Lange, *Beziehungen zwischen Ideologie, Hausarbeit und beruflicher Tätigkeit*, „Wirtschaft” 1975, nr 22, s. 12, 13.

Tabela 3
Stosunek kobiet do pracy zawodowej oraz rodziny (w %, N=206)

Opinie	Poniżej 25 lat	25—35 lat	35—45 lat	45—60 lat
Kobieta troszczy się przeważnie o rodzinę, pracuje zawodowo tylko w przypadkach koniecznych	4,4	12,8	1,7	2,5
Kobieta pracuje zawodowo, ale życie rodzinne stoi na pierwszym planie	20,6	25,6	27,6	12,5
Kobieta daje pierwszeństwo pracy zawodowej i społecznej w stosunku do rodziny	1,5	—	—	—
Kobieta próbuje sprostać życiu rodzinnemu oraz pracy zawodowej w jednakowym stopniu	52,9	59,0	67,3	57,5
Bez odpowiedzi	20,6	2,6	3,4	27,5
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 4
Praca zawodowa a praca domowa (N = 244)

Opinie	Odsetki
Praca w domu ma większe znaczenie niż praca zawodowa	35,0
Praca w domu ma takie samo znaczenie jak praca zawodowa	49,0
Praca w domu ma mniejsze znaczenie niż praca zawodowa	12,0
Nie dotyczy względnie brak odpowiedzi	4,0
Razem	100,0

Na pytanie: „Czy życzyliby Pan sobie, żeby Pańska żona, narzeczona względnie przyjaciółka była zawsze czynna zawodowo?” 46% mężczyzn odpowiedziało „nie”, 19% „tak”, a 29% zdecydowało się na pracę zawodową z koniecznymi przerwami¹⁴.

¹⁴ Wyniki badań socjologicznych Instytutu Socjologii, Halle 1977.

Wydaje się, że proces przemiany w stosunku do pracy zawodowej postępował u kobiet znacznie szybciej niż u mężczyzn. Stare poglądy odnajdujemy nie tylko u mężczyzn, którzy mają zastrzeżenia wobec stałej pracy zawodowej swych żon. Również kierownicy zakładów — mężczyźni — mają wątpliwości czy zatrudniać kobiety na stanowiskach kierowniczych. Boją się kłopotów związanych z pracą kobiet na stanowiskach: kierownika działu, mistrza albo brygadzysty. Choroby dzieci, trudności w ich wychowaniu, odpowiedzialność za gospodarstwo domowe zmuszają kobiety do „odłożenia” swoich obowiązków wynikających z pracy zawodowej. Powoduje to niekiedy nierytmiczność procesu produkcyjnego oraz inne komplikacje. Z tej przyczyny faworyzuje się mężczyzn w zajmowaniu funkcji kierowniczych.

Na stosunek mężczyzn do kobiet w procesie produkcji ma często wpływ fakt, że kobiety nie wykorzystują w dostatecznym stopniu swych uprawnień w zakładzie pracy. Wskazuje na to porównanie wybranych sposobów zachowania się w zakładzie pracy (tab. 5).

Tabela 5

Aktywność pracowników w zakładzie

Płeć	Udział w ruchu nowatorskim w okresie pięcioletnim		Udział w zdobywaniu kwalifikacji w okresie pięcioletnim		Udział w dyskusjach w brygadzie o problemach produkcji		
	tak	nie	tak	nie	często	rzadko	nigdy
Kobiety	45	55	39	61	34	26	40
Mężczyźni	63	37	60	40	63	18	18

Kobiety N = 244, mężczyźni N = 505 w odsetkach.

Dane zawarte w tab. 5 ukazują różnice w pojmowaniu przez mężczyzn i kobiety roli współwłaściciela środków produkcji. Podejście do roli współwłaściciela środków produkcji zależy nie tylko od stosunku do pracy, lecz od wielu innych czynników. Należy do nich m. in. treść pracy. Interesująca treść pracy jest ważnym warunkiem identyfikacji kobiet z pracą. Obecnie poziom kwalifikacji kobiet jest niższy niż mężczyzn: na 100 zatrudnionych mężczyzn ukończone wykształcenie zawodowe posiada 78, na 100 zatrudnionych kobiet takie wykształcenie ma 52¹⁵. Dlatego też kobiety wykonują prace mniej złożone. Skutkiem

¹⁵ Por. H. Kuhrig, *Die gesellschaftliche Bedeutung der Aus- und Weiterbil-*

tego proces integracji z zakładem przebiega wolniej. Socjologowie radzieccy również wykazali, że treść pracy jest podstawowym, albo jak to nazywają, „wiodącym motywem” pracy¹⁶. Nie w każdym jednak wypadku treść pracy sprzyja „twórczości, inicjatywie, kolektywności, dążeniu do kształcenia się, świadomości społecznej, odpowiedzialności, wzajemnej pomocy i kulturalnemu sposobowi życia”¹⁷. Treści pracy są bardzo zróżnicowane, monotonne i urozmaicone, umysłowe i fizyczne, prace wykonawcze i kierownicze, wymagające wysokiej odpowiedzialności i inicjatywy lub z ograniczoną odpowiedzialnością i inicjatywą.

Badania wykazały, że jedna trzecia zatrudnionych wykonuje prace eksploatujące fizycznie i nerwowo, nie dając satysfakcji i właśnie kobiety mają większy udział w tym typie zajęć. Te różnice treści pracy są w istotnej części przyczyną odmiennych społecznych warunków rozwoju osobowości, a tym samym zróżnicowanego stosunku do pracy.

Zmiana treści pracy nie może następować jedynie ze względu na wzrost efektywności produkcji. Musi ona służyć podstawowemu zadaniu społeczeństwa socjalistycznego — rozwojowi socjalistycznej osobowości. Wychodząc z takiego założenia należy nasycić prace takimi treściami, które stawiałyby wyższe i różnorodniejsze wymagania pod względem kwalifikacji oraz twórczych zdolności człowieka.

Z dotychczasowych rozważań można wnioskować, że nastąpiły zmiany wyrażające się pozytywnym stosunkiem kobiet do pracy zawodowej. Zmiana świadomości jest skutkiem nowej społecznej pozycji kobiet w społeczeństwie socjalistycznym. Jednocześnie należy stwierdzić, że proces pełnego równouprawnienia kobiet i mężczyzn nie jest zakończony. Rozwój socjalistycznego stosunku do pracy dokonuje się przeważnie w kolektywie pracowniczym, przy rozwiązywaniu codziennych zadań. Czynniki wpływającymi hamująco, są m.in. niższy poziom kwalifikacji, większe obciążenie kobiet pracą domową oraz pewne problemy ideologiczne. Dlatego też SED skupia uwagę na stworzeniu takich warunków, „ażeby kobiety coraz lepiej mogły sprostać ich równoprawnej pozycji w społeczeństwie”¹⁸. Już VIII Zjazd partii zakładał konieczność kształcenia pracownic produkcyjnych, podnoszenia kwalifikacji, systematyczne zmniejszanie udziału niewykształconych i z niepełnym wykształceniem. W dyrektywach IX Zjazdu partii czytamy w związku z tym: „Należy kontynuować zawodowo ukierunkowane kształcenie ko-

derung der Produktionsarbeiterinnen in der DDR, „Sozialistische Arbeitswissenschaft” 1974, nr 1, s. 65.

¹⁶ *Programm der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands*, Berlin 1976, s. 37.

¹⁷ *Der Mensch und seine Arbeit*, Berlin 1971, s. 207.

¹⁸ *Programm...*, s. 40.

biet, szczególnie zatrudnionych w produkcji”¹⁹. Wraz z rosnącym polityczno-ideologicznym oraz zawodowym wykształceniem rośnie także poczucie odpowiedzialności, wzrasta możliwość wpływania na to, co dzieje się w zakładzie.

Dalszym ważnym aspektem w przeprowadzeniu pełnego równouprawnienia mężczyzn i kobiet, a tym samym czynnikiem wpływającym na stosunek do pracy jest redukcja prac domowych. Lenin pisał: „Do pełnego wyzwolenia kobiet, do ich prawdziwego równouprawnienia z mężczyznami potrzeba instytucji społecznych”²⁰. Problem ten dostrzeżono. Znajduje on swoje odbicie w wielu dokumentach partii i rządu NRD. W przyszłych latach przewidziano różnorodne środki zmierzające do dalszej poprawy gospodarki żywnościowej, rozszerzenia usług, rozbudowy żłobków i przedszkoli dla dzieci.

Jednocześnie poprzez naukowo uzasadnioną działalność kierowniczą trzeba działać, by „stymulować socjalistyczny stosunek do pracy”²¹. Kierownicy obowiązani są popierać proces rozwoju osobowości kobiet, ale sami muszą wykazywać się wzorową postawą polityczno-ideologiczną oraz socjalistycznym stosunkiem do pracy zawodowej. Ich zadaniem jest nobilitowanie kobiet do podnoszenia poziomu wykształcenia oraz kwalifikacji, a także udzielanie pomocy w przypadku podejmowania przez nie funkcji społecznych. W myśl IX Zjazdu partii zakłady powinny szukać dróg udzielania poparcia kobietom oraz znalezienia środków, które umożliwiłyby im „podołanie zarówno obowiązkom zawodowym jak też macierzyńskim”²². Pokonanie obciążeń, które mają teraz jeszcze wpływ na życie kobiet „[...] będzie ważnym przyczynkiem do rozwoju nowego socjalistycznego sposobu życia”, który „jest wolny od przestarzałych tradycji oraz nawyków”²³.

Na dalsze utrwalenie socjalistycznego stosunku do pracy będzie miało istotny wpływ to, jak dalece kobiety odczuwać będą, że poprawa ich życia jest traktowana przez organy społeczne i zakładowe oraz przez nie same jako ważne zadanie polityczno-społeczne.

¹⁹ Direktive des IX. Parteitages der SED zum Fünfjahrplan für die Entwicklung der Volkswirtschaft der DDR in den Jahren 1976—1980.

²⁰ W. I. Lenin, *Über die Aufgaben der proletarischen Frauenbewegung in der Sowjetrepublik*, [w:] *Werke*, t. 30, Berlin 1961, s. 26.

²¹ *Programm...*, s. 35.

²² Honecker, *Bericht des Zentralkomitees...*, s. 116.

²³ *Ibidem*.

*Ingrid Hölzler*ATTITUDE OF WORKING WOMEN TO WORK IN THE
GERMAN DEMOCRATIC REPUBLIC

The author, presenting the attitude of women to work in the GDR, proves a hypothesis that work for women is more of a life need than a condition of existence. Comparing the attitude to work and to problems connected with it of women and men she finds confirmation for deep transformations which have been effected and are taking place in the GDR's society. The second part of the article deals with the problem of the place held by the family life and duties ensuing from it in the life of women against the background of attitude to work. The author points out that majority of women in the German Democratic Republic place on the same level professional tasks and family duties.

Since — as it was confirmed by studies — women perform less complex functions, their integration with the enterprise is slower, which exerts some impact on the analyzed participation of women in the rationalization movement, involvement with production problems, and interest in improvement of professional qualifications.